

ταίνων νὰ διατρέξῃ τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν διὰ νὰ σώσῃ, ἐὰν ζῶσι, τοὺς συμπολίτας του. Ἀπέπλευσε, λέγει ὁ λοχαγὸς Γρόβερ, ἀφοῦ ἐνηγκαλισθὴ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν τὴν σύζυγον καὶ τὴν θυγατέρα του, φέρων τὴν ἱερὰν Βίβλον εἰς τὴν δεξιάν, καὶ ὅλος ἥσυχος ὡς νὰ ἀνεχώρει διὰ ὀλιγοήμερον ταξείδιον. » Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἦτον ὁ δόκτωρ Οὐόλφ, ὅστις, μετὰ τρεῖς ἄλλους ριψοκινδυνεύσαντας διὰ νὰ σώσωσιν ἄλλους, ἀπεφάσισε νὰ διακυβεύσῃ καὶ αὐτὸς τέταρτος τὴν ζωὴν του.

Ἀφοῦ διέτρεξεν ἀπείρους καὶ τρομεροὺς κινδύνους, χωρὶς ἄλλην προστασίαν ἀπὸ τὸ ἱερατικόν του ἐνδύμα, ἐπανῆλθεν ἔχων τὴν πεποίθησιν ὅτι πᾶσα περαιτέρω ἀπόπειρα θ' ἀποβῇ ματαία, ὅτι ἡ διήγησις τοῦ Ἀκουζαδὲχ εἶναι ἀκηθεστάτη, καὶ ὅτι οἱ δύο Ἄγγλοι ἀξιωματικοὶ ἐφρονέυθησαν. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα ὁ Γρόβερ ἐξηκολούθησε νὰ πιστεύῃ ὅτι οἱ δύο συμπολιταὶ του, ὑπῆρχον μεταξύ τῶν ζώντων, καὶ ὅτι θὰ εὐρίσκοντο εἰς ἄγνωστον τι φρούριον πρὸς τὸ Ὄρεμβουργ ἢ τὴν Κασπίαν. Οἱ διῆσχυρισμοί του, καὶ τοὶ παράδοχοι καὶ ὑπερβολικοὶ, μανθάνουσιν εἰς τοὺς κυβερνήτας τῶν ἐθνῶν ὅτι πρέπει νὰ φεῖδωνται τῆς ζωῆς τῶν κυβερνωμένων καὶ νὰ ὑπερασπίζωνται τοὺς πράκτοράς των. Οὔτε αἱ κυβερνήσεις, οὔτε οἱ ἰδιῶται ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ καταχρῶνται τοῦ ἡρώισμοῦ καὶ ὅστις θέλει ὑπαλλήλους ἀφωσιωμένους, ἀνάγκη πᾶσα ν' ἀφοσιύνεται καὶ ὁ ἴδιος εἰς αὐτούς.

Ε. Μ.

ΣΑΤΩΒΡΙΑΝ.

Ἰπάρχουσιν τινες τοσοῦτον μεγάλην θέσιν κατέχοντες ἐν τῇ κοινωνίᾳ, τοσοῦτον ἀδιασπᾶστος συνδεσμένοι μὲ τὰς γενικὰς τῆς ἐποχῆς των περιστάσεις, ὥστε βιογραφία των εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ αἰῶνος καθ' ὃν ἤμικσαν. Σπάνιοι ὅμως εἶναι ἐκεῖνοι, εἰς οὓς ἐδόθη τὸ ν' ἀντιπροσωπεύωσι ταυτοχρόνως τὰς δύο ὁψεις τῆς κοινωνίας ἐν ᾗ ἔζησαν, τὴν δημοσίαν καὶ τὴν ἰδιωτικὴν, καὶ νὰ κατασταθῶσιν ἡχώ τῆς, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἰδέας ὧλον καὶ τῆς συνειδήσεως ἐνός ἐκάστου, τοῦ γενικοῦ αἰσθημένου καὶ τῆς μερικῆς σκέψεως. Ἀλλ' ὁ Σατωβριὰν εἶχε τὸ μεγαλεῖον τοῦτο. Ὁ βίος του εἶναι ἡ ἱστορία καὶ ἡ μυθιστορία συνάμα τοῦ αἰῶνος του· εἶναι ἔκφρασις ἐντελεστάτης τῆς νεωτέρας κοινωνίας, τῶν δισταχυμῶν, τῶν ταρχῶν, τῶν τρικυμιῶν, τῶν σπαραγμῶν, τῆς πρὸς μέλλον ἀγνωστον τάσεώς της. Κανεῖς δὲν κατενόησεν ὡς ἐκεῖνος τὸ κενὸν τῶν παθῶν, τὴν ἀόριστον ἀνάγκην τοῦ πιστεῦσθαι καὶ ἀγαπᾶν, καὶ δὲν ἀηδίασε πρὸ τῆς ὥρας τὸν κόσμον· κανεῖς δὲν ἠσθάνθη θερμότερον οὐτ' ἐξωγράφησεν εὐστοχώτερον τὴν ἀγνωστον εἰς τοὺς ἀρχαίους τῆς μελαγχολίας νόσον, τὴν προσφιλεῖ ἐκείνην καὶ ὀλεθρίαν ἀσθένειαν. Ἡ ποίησις δὲν τὸν ἐγκατέλειπε πώποτε, οὔτε ὅταν διῆγε βίον πολυπράγμονα, καὶ ἡ μεμονωμένη, ἡ ποιητικὴ, ἡ ἀεροθάμων ζωὴ του, ὡς τὴν ὠνόμαζεν αὐτὸς ἐκεῖνος ῥίπτων, μακρὸν καὶ σπουδαῖον βλέμμα πρὸς τὸ παρελθόν του, συνεβάδιζεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κόσμου τούτου τῆς θετικῆς

τήτος, τῶν καταστροφῶν, τοῦ σάλου, μὲ τοὺς υἱοὺς τῶν οὐεῖρων του καὶ μὲ τὰς θυγατέρας τῶν χιμαῖρων του· καὶ ἐνῷ συμπαρέδρευε μετὰ τῶν βασιλέων καὶ τῶν λαῶν, δὲν κατελμπανε τὴν λύραν, τὴν διερμηνεύουσάν τὰ μυστικώτερα τῆς ψυχῆς του αἰσθητά. Ἐξαισίον τῆς μεγαλοφυΐας προνόμιον! ὁ τῶν ἀρχαίων χρόνων ποιητὴς εἶναι ὁ ποιητὴς καὶ τῶν ἐνεστώτων, καὶ οἱ στέφανοι, μεθ' ὧν ἐστέφηται ἡ ὀργανοκοντοῦτις κεφαλὴ, ἐπλέχθησαν ἀπὸ τε τῶν γερόντων καὶ τῶν νέων τὰς χεῖρας συνάμα. Σεῖς ὅσοι στενάχετε ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν θρόνων, τῶν θεσμῶν καὶ τῶν δοξασιῶν, ἀναγνώσατε ἐκ νέου τὸν *Peré*, καὶ θὰ ἰδῇτε πῶς θέλετε κυριευθῆ ἀπὸ τὸ πάθος τῆς ἀπομονώσεως, τῆς ἀγάπης τῶν σκιερῶν δασῶν, καὶ ἀπὸ τὴν δίψαν τῶν κυμάτων ἅτινα τὸν ὤθησαν πρὸς τὸν νέον κόσμον.

Ἰδοὺ τὸ μέγα, τὸ ἀπαράμιλλον θέλημα τοῦ Σατωβριὰν. Τὸν δημοσίον βίον του διηγοῦνται αὐτὰ τὰ ἔργα του· ἀλλ' ἡ ἐπὶ τῶν πνευμάτων ἀνάθεκτος ἐπιπόρῃ του, αἱ μεταβολαὶ ἢ αἱ ἐπαναστάσεις τὰς ὁποίας ἐνέργησεν εἰς τὰς ψυχὰς, συγκαροτοῦσι τὸν αἰώνιον καὶ μοναδικὸν χαρακτήρα του, τὴν ἀνεξάντλητον καλλονὴν του.

Καὶ τὰ μὲν ὑπομνήματά του θέλουσι τὸν ἀποκαλύψει ὁλόκληρον· ἡμεῖς δὲ ἄς ὁμιλήσωμεν ἐν συνόψει περὶ τοῦ βίου του. Ὁ Φραγκίσκος Ρενὲ δὲ Σατωβριὰν ἐγεννήθη εἰς Σαινμᾶλο τὴν 4 Σεπτεμβρίου 1768, ἀπὸ οἰκογένειαν τῆς ὁποίας ἡ εὐγενὴς καταγωγὴ ἐλογίζετο ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Ἀντράφη μεταξύ δένδρων, ὑπὸ τὴν σκιὰν συκομορεῶν, πλησίον τοῦ φλοίσβου τῶν κυμάτων καὶ ἠρύσθη ἀπὸ τὰς μεγάλας αὐτὰς σκηνὰς τῆς φύσεως τὴν ἀγρίαν ἐκείνην μεγαλοφροσύνην, τὴν θρησκευτικὴν μελαγχολίαν καὶ τὴν αἴσθησιν τοῦ ἀπείρου, αἵτινες τὸν συνώδευσαν μέχρι τοῦ τάφου του. Ἀναχωρήσας εἰς Παρισίους περὶ τὸ 19 ἔτος τῆς ἡλικίας του μὲ δίπλωμα ἀνθυπολοχαγοῦ, διέτριψεν ἐκεῖ τριετίαν, ἐκάθησεν εἰς τὰς βασιλικὰς ἀμάξας, καὶ εἶδε τὸν Μιραβὼ καὶ τὴν συντακτικὴν σύνοδον. Ἡ ἐπανάστασις προώδευεν, οἱ εὐγενεῖς μετενέστησαν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ρίνου· ἀλλ' ὁ νέος Σατωβριὰν ἠσθάνετο ἑαυτὸν ἐλκυσόμενον πρὸς μέρη ἀπώτερα. Ἐπεχείρησε λοιπὸν τὸ 1791 νὰ ἀνευρῇ τὴν πολικὴν θάλασσαν, ζητήσας τυτικὸν κοθόρειον διδάσκειν ἀπὸ τὴν ἀρκάτων Ἀμερικῆν. Φθάσας ἐκεῖ, ἔψαυσεν ἐκ παρόδου τὴν ἀξιοσέβαστον χεῖρα τοῦ Βασιλέως, καὶ ἐπροχώρησεν εἰς τὰ βάθη τῆς νέας ἡπείρου. Ἀποτεινόμενος τὴν κόνην τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἐπῆδησεν εἰς τοὺς λιμένας ὡς εἰλευθερά ἐλαφος· ἠσπᾶσθη τὴν ἔρημον μὲ ἀγαλλίασιν, περιεπλανήθη εἰς τὰ δάση, κατεμέτρησε τοὺς χεϊμάρεους, καὶ ἐλουσθη εἰς τὸν ἀφρόν τῶν καταρράκτων. Μόνος εἰς τὴν ἔρημον μετὰ τοῦ οὐρανοῦ, ἀνευρίσκει ἐκεῖ τὴν ἰδέαν τοῦ θεοῦ, τὴν ὁποίαν θέλει ἐντὸς ὀλίγου μεταφέρει εἰς τὴν πατρίδα του.

Μίαν τῶν ἡμερῶν, ἀφοῦ διέτρεξεν ἐρήμους καὶ δάση, προσῆλθεν εἰς ἀγροτικὴν τινα οἰκίαν καὶ παρεκάλεσε νὰ τὸν φιλοξενήσῃσι. Καθίσας δὲ παρὰ τὴν ἐστίαν ἐπῆρεν ἀπὸ τὴν γῆν φύλλον Ἀγγλικῆς τινος ἐφημερίδος ὅπου ἀνέγνωσε τὰ ἐφεξῆς *Flight of the King*—φυγὴ τοῦ βασιλέως. — Ἰδοὺ πῶς ἐν

τὴν εἰς Βαρὲν ἀναχώρησιν Ἀδοδούκου τοῦ ΙΣΤ', τὴν φυλάκισιν τοῦ καὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ στρατοῦ τῶν μεταναστῶν. α Ἐνόμισα, λέγει εἰς τὰ ὑπομνήματά του, ὅτι ἤκουσα τὴν φωνὴν τῆς τιμῆς, καὶ παρήτησα τὰ σχέδιά μου! α Ἀπέφασίς λοιπὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ ἔφθασε μετὰ φρικώδη τρικυμίαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ μετὰ ταῦτα εἰς Σαινμάλω. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1792 ἔτους, συνῆψε γάμον μετὰ τῆς κυρίας Οὐρανίας δὲ λὰ Βὶν Βουίσσόν.

Μόλις νυμφευθεὶς, μετέβη εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Κονδῆ καὶ παρευρέθη εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ 1792. Πληγωθεὶς ἐπικινδύνως, ἐγκαταλειφθεὶς εἰς φάραγγά τινα, εὗρεθεὶς καὶ ῥιφθεὶς εἰς στρατιωτικὴν τινα ἀμαξίαν, διελθὼν μετέπειτα τὴν Γερμανίαν καὶ ἐπαιτῶν τὴν ἄρτον του, ἔφθασεν εἰς Οὐτάνδ καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου ἐξῆσεν ὁκτὼ ἔτη ἀσθενῶν, ἐργαζόμενος καὶ πάσχων μεγίστην ἔνδειαν. Τότε ἐδημοσίευσεν τὸ πρῶτον καὶ τὸ περιεργότερον τῶν συγγραμμάτων του, τὸ δοκίμιον περὶ τῶν ἐπαναστάσεων.

Τὸ 1800 ὁ Βοναπάρτης ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς Γαλλίας εἰς τοὺς μετανάστας, καὶ ὁ Σατωβριὰν ἐπανελθὼν, ἐδημοσίευσεν ἐν ἔτος μετὰ ταῦτα τὴν *Atalar*.

Incessu patuit Dea. Ω! ἀνατρέξατε εἰς τὴν ἐποχὴν ὅτε ὁ ἀστὴρ οὗτος κατέβη ἀπροσδοκῆτως ἀπὸ τὸν οὐρανὸν, κομίζων φῶς καὶ θερμότητα εἰς τὴν τεθλιμμένην γῆν! Ἀσπαίρουσα ἀπεσπᾶτο ἡ Γαλλία ἀπὸ τοὺς αἰμοσταγεῖς βραχίονας τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἀνεζήτει τὸν θεὸν ὑπὸ τὴν κόκκιν τῶν ναῶν τῆς καὶ τῶν θυσιαστηρίων τῆς τὰ ερείπια. Καὶ ἡ μὲν κοινωνία εἶχεν ἤδη ἀρχίσαι νὰ συμπηγνύεται, ἀλλ' ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος, ὁ κόσμος τῶν ψυχῶν ἦτον εἰσέτι βεβυθισμένος εἰς τὸ ζόφος τοῦ διαταγμοῦ καὶ τῆς ἀπελπισίας. Ω! ποίας παρηγορίας ἐνέπλητε τὰς ἐρήμους καρδίας ἡ γλυκύφογος ἐκείνη λύρα, τῆς ὁποίας οἱ ἐναρμόνιοι ἤχοι ἀντήχησαν αἰφνης ἐν τῷ μέσῳ τῶν ερείπων, ψιθυρίζοντες τὰ μυστηριώδη τῆς νηπιότητος ἄσματα!

Διηγεῖται ἡ ἀγία Γραφὴ ὅτι μετὰ τὸν κατακλυσμὸν, ὁ πατὴρ τῶν ἀνθρώπων, ἀνοίξας τὴν θυρίδα τῆς κιβωτοῦ, ἀπέστειλε τὴν περιστορὰν ἰδεῖν εἰ κεκόπανε τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς γῆς· καὶ ὅτι ἀνέστρεψε πρὸς αὐτὸν ἡ περιστορὰ τὸ πρὸς ἑσπέραν, καὶ εἶχε φύλλον ἐλαίας κάρφος ἐν τῷ στόματι αὐτῆς. Ἡ ὁρὴ τοῦ Κυρίου εἶχε πρᾶνθῇ καὶ τὰ ὕδατα ἀπεσύρθησαν. Οὕτω καὶ τότε, μετὰ τὸν κατακλυσμὸν τῆς ἐπαναστάσεως, ἥτις εἶχε καταποντίσει πάντα, ἡ *Atala*, ὡς ἡ περιστορὰ τοῦ Νῶε, ἐξῆλθε τῆς κιβωτοῦ διὰ νὰ ἰδῇ ἐὰν ὁ κόσμος ἡλευθερώθῃ· ἀνέστρεψε καὶ ἔφερον εἰς τὸν λαὸν τιμωρηθέντα καὶ μετανοοῦντα τὸ σημεῖον τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος, τὸ φύλλον τῆς ἐλαίας. Ὁ κόσμος σικρτᾷ τὰ πτηνὰ μελαδοῦσι καὶ ἀναγγέλλουσιν εἰς ὅλας τὰς καρδίας τὴν ἀνατολὴν τῆς αὐγῆς· ὁ ἥλιος ζωογονεῖ τὴν γλῶσσαν, καὶ ἡ δρόσος διαχεῖ ἐπὶ τῶν ἀνθέων τοὺς μαγαρίτας τῆς. Προαγγελθὲν ἀπὸ τῆς θείας ἐκείνης προδρομοῦ, τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξέρχεται ἀπὸ τὰ ερείπια· σείει τὴν κόμην του, ἐνδύεται τὸν μυστικὸν του χιτῶνα, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸν κόσμον, ὅστις ῥίπτεται εἰς τοὺς πόδας του καὶ

κατασπάζεται τὰς χεῖράς του. Δόξα αἰωνία εἰς τὸν συγγραφέα τοῦ μεγάλου ἐκείνου βιβλίου, τοῦ ἀποδύσαντος πρῶτον εἰς τὴν Γαλλικὴν κοινωνίαν τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀπολέσει ἐξ ὀλοκλήρου. Ἡ ἐποχὴ αὕτη εἶναι λαμπροτάτη, ἀθάνατος διὰ τὸν Σατωβριὰν, διότι ὑπῆρξεν ἐποχὴ δημιουργίας ἐποχὴ ἀνακαλύψεως νέου κόσμου.

Ἀλλὰ τὸ σύγγραμμά του τοῦτο δὲν ἀντήχησεν ὀλιγώτερον καὶ εἰς τὸν φιλολογικὸν κόσμον. Τὸν καιρὸν ἐκείνον ἡ δημοσίευσίς βιβλίου ἐθεωρεῖτο ὡς ἐξαιρετὸν τι συμβεβηκός. Εἶναι ἀδύνατον σήμερον νὰ φαντασθῶμεν πόσον τὰ πάθη διεπληκτίζοντο ἐνεκα μιᾶς πολλάκις λέξεως. Ἄλλως τε, τὰ γράμματα ἦσαν τότε τὸ μοναδικὸν τοῦ πνεύματος καταφύγιον. Μόνῃ ἡ ποιήσις ἐδύνατο νὰ υπερπηδῇ τὸν διαγραφθέντα πέραν τῶν ἰδεῶν κύκλον, ἐπειδὴ μόνῃ αὕτη εἶχε πτερὰ. Ἡ συζήτησις, ὁ ἐπιούσιος οὗτος ἄρτος τοῦ σημερινοῦ βίου μας, δὲν ὑπῆρχε, ἡ δ' ἐλευθερία διεσώζετο ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς φιλολογίας, ὡς τὸ πάλαι ὑπὸ τὴν τῶν μύθων. Τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ ἐκλόνησε τοὺς παλαιούς τύπους, καὶ ὡς ἄλλη τις ἐκρήξις ἐγέννησε τοὺς νεωτέρους. Οἱ τύποι, τὸ ὕψος, αἱ ἰδέαι προσήγγιζον τὴν φύσιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ὡς κλώνες, ἐξέχοντες ἐξω τῶν κανονικῶν καὶ κεκομμένων συδενδρίων, ὡς κύματα διαυγῇ συντρίβοντα τὰς ἐκ μαρμάρου δεξαμενάς διὰ νὰ ἐξαπλωθῶσιν ἀνεξάρτητα ἐπὶ τῶν πεδιδῶν.

Εἰς δύο κυρίως αἰτίαι ὀφείλεται ἡ σπανία ἐπιτυχία ἀμφοτέρων τούτων τῶν συγγραμμάτων εἰς τὴν καλὴν τὴν καὶ εἰς τὴν ἐπὶ καιρὸν τῆς δημοσιεύσεως. Ὁ Ναπολέων ἐμάντευσε τὴν μεγάλαν δύναμιν, ἥτις ἀνεκαλύπτετο δι' αὐτῶν ἔσται τοιπὸν τὸν Σατωβριὰν εἰς τὴν πρεσβείαν τῆς Ῥώμης καὶ ἀκολουθῶς εἰς Βαλαί. Ἀλλὰ τὴν 21 Μαρτίου 1804 ὁ δοῦξ Ἀγκὲν ἔπεσε φονευθεὶς εἰς τὰς τάφρους τῆς Βενσέν, καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁ Σατωβριὰν ἔδωκε τὴν παραίτησίν του. Ἐπιχειρήσας ἐκ νέου περιηγήσεις, περιῆλθε τὸν κόσμον, καὶ ἐπανελθὼν ἀπὸ εὐσεβῆ καὶ ἐνδοξοῦ ὁδοιπορίας ἔφερε τοὺς μάρτυρας καὶ τὴν περιήγησίν του, καὶ ὠνομάσθη μέλος τῆς ἀκαδημίας, διαδεχθεὶς, κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν, ἀκαδημαϊκὸν βασιλοκτόνον. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀκαδημίαν, ἀπεποιήθη νὰ ἀπαγγεῖλῃ, κατὰ τὴν συνθήκην, τὸ ἐγκώμιον τοῦ Σχενιέ, καὶ ἐτόλμησε νὰ θυμολῇ περὶ εἰρήνης ἐναντίον τῆς ἐπιθυμίας τοῦ τότε δεσπότη. Ἐνθρομὸς τῆς ἐλευθερίας ἐραστῆς, ἀπεδοκίμαζε τὰς πράξεις τοῦ αὐτοκράτορος· αἱ δύο αὗται ἀκαταδάμαστοι φύσεις δὲν ἐδύνατο νὰ συναντηθῶσι, χωρὶς νὰ συγκρουσθῶσι καὶ νὰ συντριβῶσιν. Ἀποσυρθεὶς εἰς τὴν ἐξοχὴν, εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ εἰνέ, δὲν ἐξῆλθεν εἰμὴ ὅτ' ἔδυσεν ὁ Ναπολέων ἡ ζωὴ του ἔκτοτε ὑπῆρξε ζωὴ νέα, καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος τὴν ὠνόμαζε, τρίτην πράξιν τοῦ δράματός του.

Τὴν ἐποχὴν ταύτην τοῦ βιωτικοῦ του σταδίου ἐνθυμοῦνται οἱ πλείοτεροι τῶν συγχρόνων μας. Ἐγράψεν εἰς τὴν ἐφημερίδα τῶν *Συζητήσεων*, καὶ διὰ χαρακτήρων ἀνεξαλείπτων ἐνεχάραξε τὴν μεγαλοφυίαν του εἰς τὰ ἄρθρα του ὁ ἀκατάσχετος οἰστρός του, ἡ ἀκατανόητος ὁρμὴ τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξε κατὰ τὴν λογομαχίαν, θέλουσι χρησιμεύει ὡς

αἰώνια ὑποδείγματα· διότι τὸ ὄνομά του, ὁ κάλαμος τοῦ θέλουσιν ἀναμφιβόλως διακρινεῖν τὸ ἐφήμερον τοῦτο ἔργον. Τὸ δημόσιον, τὸ ὁποῖον ἀναγινώσκει ἀκόρεστον καθ' ἡμέραν τὴν πρόσκαιρον καὶ ἄγονον τῶν ἐφημεριδογράφων ἐργασίαν, δὲν ἐξετάζει ποτὲ πόσοι κόποι καταβάλλονται, πόση γενναϊότης, πόση προσκαρτερία, πόσον θάρρος χρειάζεται. Ἡ φωνὴ ῥίπτει τοὺς ἥχους τῆς εἰς τὸν ἀέρα, καὶ ὁ αἶθρ δὲν ἀντανακλᾷ καὶ τὴν ἡχώ των· τὸ δένδρον παραδίδει ἀνὰ ἐν τὰ φύλλα του εἰς ὅλους τοὺς ἀνέμους τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οἱ ἀνέμοι δὲν ἀφίνουσιν οὔτε ἔχονος.

Καθ' ὅλας τὰς περιπετείας, καθ' ὅλα τὰ μεγαλεῖα, καθ' ὅλα τὰ δυστυχήματα τοῦ πολιτικοῦ του βίου, πρὸς ἓνα μόνον σκοπὸν ἀπέβλεπε, πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Ἐνθυμούμεθα καὶ θαυμάζομεν εἰσέτι τοὺς ἀγῶνας ὅσους κατέβαλεν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀλληλοδιαδόχων ἐπαναστάσεων, διὰ νὰ συνοικειώσῃ τοὺς παλαιούς βασιλεῖς μὲ τὰς νέας τῶν κοινωνιῶν ἀπαιτήσεις. Ἡθέλησε νὰ συνδέσῃ τὸ παρελθὸν μὲ τὸ μέλλον διὰ λαμπρᾶς τινας καὶ στερεᾶς ἀλύσεως, ἀλλ' ἡ ἄλυσις συνετρίφθη βικίως, καὶ τὸ παρελθὸν ἔπεσεν εἰς τὴν ἄβυσσον.

Περὶ τὴν δύσιν τῶν ἡμερῶν του, ὁ αἰοδὸς τῆς θρησκείας καὶ τῆς βασιλείας εὐρέθη ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐρειπίων τῆς νεότητός του. Διετήρησε τὴν λατρείαν των· διότι, ὡς ὅλαι αἱ εὐγενεῖς ψυχαί, ἡγάπα τὴν δυστυχίαν· ὡς ὅλαι αἱ γενναῖαι φύσεις, ἡσθάνετο τὴν ἀνάγκην τοῦ προστατεύειν. Εἶχεν εἰδὸς τι ἱποπτικοῦ ἔρωτος δι' ὅλα τὰ πεσόντα μεγαλεῖα, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν περιπετειῶν τῆς δυνάμεως καὶ τῆς τύχης, ἐφαίνετο ἀναζητῶν πάντοτε τὴν ἡθικὴν ιδέαν μεταξὺ τῶν ἡττηθέντων.

Ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ Σατωβριὰν εἶχε πάντῃ ἀποσυρθεῖ τοῦ κόσμου. Ἡ ἐποχὴ αὐτῆς τῆς ζωῆς του δὲν ἀνήκει εἰμὴ εἰς αὐτὸν μόνον καὶ εἰς μικρὸν τινα ἀριθμὸν ἐκλεκτῶν· εἶναι ἱερὰ τῆς φιλίας ιδιοκτησία, ἐνώπιον τῆς ὁποίας καὶ αὐτὸς ὁ θαυμασμός ὀφείλει νὰ σιωπᾷ.

Ἡ ἐν Ἀβε-ω-βουὰ οἰκία του κατέστη ἔκτοτε ἱερὸν βῆμα· ἐκεῖ ὁ συγγραφεὺς τοῦ Ρένεκ, ὁ Ὀμηρος τῆς μελαγχολίας ἐτελείωσεν ἐν εἰρήνῃ τὸ πολυσέβαστον γῆράς του· ἐκεῖ ὑπέκλεψεν ἀπὸ τὸ μέλλον τοῦ τάφου τοῦ ἀποσπάσματά τινα τῶν ὑπομνημάτων του, τὰ ὁποῖα διετήρησαν ἐπιστήθιοι τινες φίλοι του. Ὁ διορατικὸς του νοῦς ἐπροφύτευσεν τὰ μέλλοντα, καὶ αἱ προφητεῖαι του ἐξεπληρώθησαν ὡς ἐκ θαύματος ἐπ' ἐσχάτων εἰς τὴν Γαλλίαν. Εἰς ἐν τῶν ἀποσπασμάτων τούτων δημοσιευθὲν πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν ἀναγινώσκονται τὰ ἐφεξῆς·

«... Δόγματα τολμηρότατα περὶ ιδιοκτησίας, περὶ ισότητος, περὶ ἐλευθερίας διακηρύττονται ἐσπέρως καὶ πρωτὶ ἀπέναντι τῶν μοναρχῶν... ἀλλ' ἐν ζητήσῃ τις νὰ ἐγγίσῃ μόνον τὴν ιδιοκτησίαν, θέλουσι προκίψει μέγιστα καταστροφαι αἱ ὁποῖαι δὲν θέλουσι γίνεαι ἀνευ αἱματοχυσίας· ὁ νόμος τοῦ αἵματος καὶ τῆς θυσίας ὑπάρχει πανταχοῦ.»

Ἀκούσατε πρὸς τούτοις καὶ τὴν φορικτὴν ταύτην προφητείαν, ἥτις ἤρχισεν ᾗδῃ νὰ ἐκπληροῦται.

«Πιθανὸν τὸ ἀνθρώπινον γένος νὰ μεγαλυνθῇ· ἀλλ' εἶναι φόβος μὴ σμικρυνθῇ ὁ ἄνθρωπος, μὴ ἀπολεσθῶσιν ἐξοχοὶ τινες ιδιότητες τοῦ νοῦς, μὴ ἡ φαντασία, ἡ ποίησις, αἱ τέχναι ἀποθάνωσιν εἰς τὰς ὁπὰς κοινωνίας κυψελοειδοῦς, ὅπου ἕκαστος δὲν θέλει εἶσθαι εἰμὴ μέλισσα, ἢ τροχὸς μηχανῆς, ἢ ἄτομον ἐντὸς τῆς ὀργανωμένης ὕλης. Ἐὰν ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐσθύετο, ἡθέλωμεν φθάσει διὰ τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀπολίθωσιν εἰς ἣν ἐφθασεν ἡ Κνία διὰ τῆς δουλείας.»

Ὅσοι εὐτύχησαν νὰ συνοικειωθῶσι μετὰ τοῦ Σατωβριὰν καὶ νὰ τὸν γνωρίσωσιν ἐκ τοῦ πλησίον, δύνανται μόνον νὰ εἰπωσιν ὁποῖος ἦτον ὁ ἰδιωτικὸς του βίος. Ἡμεῖς δὲ δὲν δυνάμεθα ἄλλως πῶς νὰ τὸν ἐξεικονίσωμεν, εἰμὴ ἀντιγράφοντες τὰ λόγια ταῦτα τοῦ Ρένεκ, ὅταν ὁμιλῇ περὶ ποιητῶν καὶ λέγει·

«Ὁ βίος των εἶναι ἀφελὴς καὶ ἐξοχος ταυτοχρόνως· ὑμνοῦσι τοὺς θεοὺς μὲ χρυσοῦν στόμα καὶ εἶναι οἱ ἀθώωτεροι τῶν θνητῶν· λαλοῦσιν ὡς ἀθάνατοι, καὶ ὡς νήπια ἐξηγοῦσι τοὺς νόμους τῆς ὑψηλίου, καὶ δὲν δύνανται νὰ καταλάβωσι τὰς ἀπλουεῖρας βιωτικὰς ὑποθέσεις· ἔχουσι τεραστείας ιδέας περὶ θανάτου, καὶ ἀποθνήσκουσιν ὡς βρέφη χωρὶς νὰ τὸν νοήσωσιν.»

Οὕτω πῶς καὶ αὐτὸς ἀπέθανε· σεμνός, ἀπλοῦς, ἀξιοπρεπής, ἐμειδία πρὸς τὴν φιλίαν καὶ τὴν θρησκείαν, πρὸς γυναῖκα καὶ πρὸς ἱερὰ κλαίοντας καὶ προσευχομένους παρὰ τὴν κλίνην του. Ἀκούσας τὸν θόρυβον τῆς φορικτῆς μάχης τῶν Παρισίων, ἀνηγέρθη καὶ ἡθέλησε νὰ ἐκβῇ· ἡ δραστήριος ἐνέργεια τῆς ψυχῆς του ἐτελείωσε μὲ τὰς λέξεις ταύτας· «Θέλω νὰ ἰδῶ!» ἀλλ' αἱ ἀγναι ἦσαν πλήρεις ἀνθρώπων μαχομένων. Ἐμαθε τὸν θάνατον τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν Παρισίων καὶ ἔχυσε τὰ τελευταῖά του δάκρυα. Μετὰ τινας ἡμέρας, τὴν 4 Ἰουλίου, παρέδωκε τῷ Θεῷ τὸ ἀθάνατον πνεῦμά του.

Τὸ σῶμά του θέλει ἀναπαυθῇ εἰς τὸν παρ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἐκλεχθέντα ἔρημον βράχον, πλησίον τοῦ ὠκεανοῦ, τὸν ὁποῖον ἡγάπησεν ἀνέκαθεν. Ἄς κάμψωμεν γόνυ ἐνώπιον τοῦ τάφου καὶ τοῦ μεγάλου ἀνδρός, οἷς τινος ἐκεῖνος θέλει καλύψει τὰ ὀστά. Μὴ λησμονήσωμεν, ἀχάριστοι Γάλλοι! ὅτι εἴμεθα ὅλοι τέκνα του· ὅτι εἶναι ὁ πατὴρ ὧν τῶν ποιητῶν τοὺς ὁποίους ἡγάπησαμεν καὶ μὲ τὰ ἄσματα τῶν ὁποίων ἀνετράφημεν. Ἐκεῖνος πρῶτος μᾶς ἀνήγειρε καὶ μᾶς ἀπέδωκεν εἰς τὴν θρησκείαν· ἐκεῖνος ἔτεινε χεῖρα πρὸς τὴν ψυχὴν τοῦ αἰωνὸς μας ἐγκαταλειφθεῖσαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐρειπίων· ἐκεῖνος ἤνοιξεν εἰς τὴν χριστιανικὴν ψυχὴν τὰς πύλας τῆς φυλακῆς εἰς ἣν καθείρχθη ἀπὸ τὸν ὕλισμόν, καὶ ἀπέπλευσεν εἰς τὸν Ἰορδάνην διὰ νὰ φέρῃ ἐπὶ τῶν κατεζηραμένων χεῖλων του σταγόνα ἐκ τοῦ ὕδατος του· ἐκεῖνος τέλος μᾶς ἀπέδωκε τὴν μεγαλοφροσύνην, τὴν καταφρόνησιν τῶν πραγμάτων, τὸν ἔρωτα καὶ τὴν λατρείαν τῆς τελειότητος, τῆς αἰωνίας ταύτης πηγῆς τῶν ἐξόχων ἀρετῶν....

Ε. Μ.

(Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ).